

ВОЛЬНАЯ Беларусь

Тыднёвін палітычны
і літэратурны.

Умовы падпіскі:

На год.....12р. —

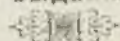
На поўгода.... 7р. —

На 1 мес.... 1р. 50к.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: г. Мінск Захаравская, 18. Тэл. 776.

Перамена адрэсу 50 к.

Год выдання II.

№ 25. 1918 г. 6-го ліпеня 1918 г. № 25.

Да нашай краёвай інтэлігэнцыі.

(Гіш. № 24.)

(Адкрыты ліст.)

Апалячаныя інтэлігэнцыі беларуская, лавы — «тутэйшыя палікі», ксяндзы і грамадзяне! Ці вашае грамадзянскае сумленне нічога вам ні тавор, ці ні задрыжыць у апалячаным вашым сэрцы праудзівы патрыятызм, ні у пазычаным прыбраным перы. Але краёвы, глыбока народны, беларускі? Ці гэтай радзімай зямлі, с сваімі сумнымі краёнамі, сваімі вазерамі, лесамі, узгоркамі, палямі, — яна для вас чужая? Ці гэтаго народу, што вас «панкамі даражэнькімі» клічэ, ці голасу яго рухо ваіце ні пачуе? Ці ні загаворэ у вас сумленне вашае і ні дасты вам наказу ўзяць на ўласныя плечы працу над адраджэннем, над уваскрэсненнем гэтаго людю — народу, сябрамі і грамадзянамі якога, як-ні-як, і вы аяўляецеся?

Ці можа, трываючы у такім, як і дагэтуль, засыненні, і на далей варожае становішча будзеце займаць да беларускаго руху, а калі ні варожае, то пасымае, у памылковай надзеі, што вашай пасымае спыніце гэты рух, прынамсі, да часу?

Бо ні ашуківаеце сябе: рух гэты — адраджэнне Беларусі, — прыйдзе, абніме шырокія масы, станецца масовым рухам, вулканічнай сілай, якая стане перад вамі грозная і гнеўная і сытае вас: што вы, нашы старшыя браты, нашы духоўныя бацькі, нашы правадыры, анекуны, — што вы для нас у гэты названы час, у гэтай надзвычайнай хвіліне ярабілі? Чаму-ж вы ні сталі разам з намі, чаму, ні прызнаўшыся шчыра і адкрыта да таго, чым вы есць фактычна — сыямі зямлі Беларускай, або беларусамі, гаворучымі на-польску, — ні памаглі нам адбудаваць

нашае ўласнае хаты, нашай радзімай дзяржаўнасці? Так, дэмае гэты прыдае і спытае вас гэтак і прыговор, на які вы заслужываеце, над вамі выйясе.

Дык схамяніцеся: ніхай у душы нашай зробіцца унутраная перамена, змяніце вашу орыентацыю, так сказаць, надворную, на орыентацыю унутраную, краёвую, — ніхай на штандары вашым зазіяе ні «Orzel Biały» а «Пагоня», якая некалісь на штандары бацькоу вашых зыяла, і, падаўшы руку народу, які ад вас гэтай ахвиры патрэбуе і мае право патрэбаваць, — памажыце яму абудавань яго і вашу будучыну. Гэтым вы вышоўце толькі свой патрыятызм — перад краем, які вам дае усе, — абавязак.

Кажаце: мы тут ні хочым быць калёністамі, мы, палікі, жывем тут у сябе, мы тут гаспадары гэтаго краю і маємо право аб яго лёсі і аб сабе настанавляць.

Адказую вам: маеце право на стольку, на скольку прызнаеце нашу дзяржаўнасць беларуска-літоўскую. Але я ведаю, да чаго вы ідзіце: вы хочаце стварыць тут, у гэтым вішчасным нашым краю, раздэртым столькімі нізгодамі, полёскі Ульстэр, ішчэ адну крываваую рану, проціуставічы беларускаму характару гэтаго краю свой «ўласны» нацыянальны характар; жэтай вашай есць тварэнне дзяржавы ў дзяржаві з усімі яе атрыбутамі, з мацкамі, расцягнутымі сеткаю на цэлым краю, для высмактывання яго нацыянальных асаблівасцяну, для звышчэня яго нацыянальна. Раз стаўшы на фальшывым становішчы, антыкраевым, вы круціцеся, як у бадным крузе, шукаючы выйсця, якое стаіць перад вамі насцьж адкрытае — гэта прызнанне сябе грамадзянамі гэтаго беларускаго краю і вынік з гэтаго постулату усіх далейшых коўсэкванцый і абавязкаў, якія на вас гэтае прызнанне накладывае.

Тым часам, рэч простая, што будучая

Ніхай жыве Нізалежная Беларусь!

Зьмест № 25. Да краёвае інтэлігэнцыі, стацыя Н. Шафлага; Нашы месцы, гістарычныя карысы Н. А.; Апавяданне без назвы, апавяданне Я. Лесіка; вершы, хроніка, гісторыя.

беларуска-літоўская дзяржаўнасць будзе аспіраца на дэмакратычных і ліберальных падставах, і нацыянальных і культурных правэ другіх нацый, заселяючых гэты край, будучь забеспечаны, з варукам, аднак жа, прызнання аднае беларуска-літоўскай дзяржаўнасці. Ёе право народу ні надлегае даўнасьці, і дзяржаўнасць, існаваўшая цэлы працяг стагоддзяў над назвай — гаспадарства Беларуска-Літоўскае, — утрата яна перад стагоддзем, павінна быць зьвернута пачаўшым адраджэнне літвіном і беларусам, адвечным гаспадаром гэтаго краю і не жывым дагэтуль масам народным. Гэтыя масы маюць право настанавляць а сабе, быць гаспадарамі ўласнаго краю, — а усе другое навінію гэтай ўласнай волі масау, большасці, наддана.

Дык есць для вас дэмае альтэрватывы, лавы «палікі», — ці прызнаць сябе грамадзянамі гэтаго краю, сыямі гэтае зямлі і разам стаці да работы, у адну шарэнгу з народам, сярод якога жывіце, або прызнаць сябе асобнай нацыянальнасцю, нацыянальнай мейшасцю, чужою гэтым масам, бо прагавітую, ні хочучую адступіць забраных «паліцэўск», пільваючую зайздросна свайго «стану» сядання.

Дэмае дарогі, лавы «палікі» сьцелюцца перад вамі. Стаіце вы у гэты слупны час на раздарожжы, маючы да выбару воз, або перавоз. Найбліжэйшая будучына пакажэ, што у вас загаворэ сільней: сумленне грамадзянскае, пачуцце абавязку перад народам, с катораго вы ішчэталі, сярод катораго жывеце, каторы есць, жыве і клічэ вас: «памажыце!» — альбо загаворэ вашая дэарганізацыя нацыянальная і палітычная, нацыянальным самаабман, прагавітасць. І альбо пойдзеце разам з народам вашым, як яго старшыя браты, бацькі і прыяцелі, і, падаўшы яму руку, паможае выйсці на сыятал дзеннае, да гэтаго сонца ўласнаго самаістнавання, на якое кожны народ мае право, хоць бы цэлыя стагоддзі жыў у цемры, забыцці і запіпадку, — або пойдзеце у баевым шыку, як ворагі гэтаго людю-народу, яго правоу самаадначэння і будовы ўласнае дзяржаўнасці, неуючы яму яго работу усюды і заўсёды.

Прабіда гадзіна, якая скажэ вам аб вашай мудрасці і сьмеласці палітычнай, або аб вашым вастою і палітычным бакроцтві. І — або вашы дарогі пойдучь поруч нашаму шляху да далекае, сьветлае будучыны, або разойдуцца і расхадзіцца будучь што раз далей, на заўсёды.

Вы, панове, «польская» інтэлігэнцыя на зямлі беларускай, вы ўжо пустыя палітычна, культурна і нацыянальна; уся ваша апора на прычэпні усяму, або на сыльным трыманню за устарэлыя поклі-

чы і формулкі: вы, як тыя зубры, льо-сам прыгавораны на вечную загібель, бо вы згубілі зьвязь з вечна новай крывіцай сілау народных. Да гэтае крывіцы вярнуцца, а не зачэрпаць сьвежае вадзі галоўнае і гэтым лекарствам проціпаставіцца уплывам чужым, адкуль бы яны ні былі—у гэтым будучына, у гэтым персэктывы і магчымасьці піацэвеныя! І калі віленская моладзь, надзеўшы «gogatywki» і прышпіліўшы «ogzeika», думае сабе, што робіць патрыятычную справу, —якой жа страшэннай паддаецца абмылу, якую мае кепскую інфармацыю! Ні Польшчу тут утвараць трэба, але нашую ўласную дзяржаву, ні «ogzeiki», але «Пагоню» насіць, ні «рогатывкі», але простыя мужычыя шпанкі, якія народ тутэйшы ужывае, ні іскравую вопратку кракоўскую,—іскны, але чужыя строй, але шэрая сэрмяга тутэйшага народу—вося ваша нацыянальная вопратка! Сюдой дарога—з народамі і праз народ! Ні вы цягнуце яго за сабой у чужую старону, піапаную яму, але самі ідзіце за ім туды, куды ён хоча. Бо у гэтым праўда, рэальная, жыццёвая праўда, будаўніцтва ад надмураўкі—у гэтым кліч часу сёгоньняшняга, у гэтым будучына.

Вы, паны тутэйшай інтэлігенцыі, што спрадвек згубілі жывы кантакт з тутэйшым народам, каб вы, заместа шукаць вашых ідэалаў у Варшаві і Кракаві, заместа паддавацца патрыятычнаму настрою пад уражэньнем кракоўскіх танцаў і вопратак,—былі ў бліжэйшым кантакце з нашым народам, калі бы вы с пашанай і каханнем, а нават с нахуццем увутрапнага застыданьня, прыгледзіліся пільней да шэрае долі гэтага народу, які, с накаленням у накаленне, піха і без наракання, ад калыскі да магілы, потым паліваючы, свой загон арэ, аж покуль, зьнібыткаваны, змучаны, чакорна і паддаючыся Божай волі, змучаную і пасівелую сваю голау у дамавіну складае, каб вы, з другога боку, прыгледзіліся да гэтага моладга-беларускага руху нацыянальнага адраджэньня, што, як кволая ішча, нісьмелалі кветка у цніні развівае свае рознакалерныя лісточкі: да гэтага руху, поўнага гарахага патрыятызму, поўнага жадаўня узысьсёцца да сонца, да праўды, да жыцця, то можа тады б вы пачулі у сэрцы сваім гэту вялікую праўду што *тут* вашы браты, што гэта *ваш* народ, што *гэта* ваша—бацькаўшчына, тут ваша будучына, адгэтуль вы павінны чэрпаць вашы патрыятычныя парывы і ідэалы і вашы патрыятычныя абавязкі!

А тым німногім, што патрацілі адкінуць старыя і абвятралялы лёзунгі, што патрацілі акінуць поглядам шырокімі небасхіламі і думкай зазірнуць далека ў будучыну, скажу ішча: што ў нашым глыбокім перакопанні новая палітычная мысьль, якую сабой прадстаўляем, есьць ядыне праўдзівай, ядыне патрэбнай, ядынай творчай думкай.

(Канец буззе).

Нашы месты.

(Гістарычныя нарысы водлуг кнігі Семёнава „Россія“.)

Менск.

Менск—сэрца Беларусі. Цяпер яго называюць Мінскам, а яго гістарычная, беларуская назва—Менск, Менеск, Мінеск.

Пабудаваны Менск над рэчкаю Сьвіслаччу, у тым месцы, гдзе упадаюць у гэтую рэчку чэ прытокі—Круіка і Сьдэня, а раней—гістарычная рэчка Няміга, каторая цяпер перасохла. На рытві Нямігі праходзіць цяпер самая горшая вуліца ў Менску, т. з. Рыбны Рынак, але сьляды яе захаваліся і да нашага часу: гэта півавічкі ручаск, каторы ў часы паводкі пабірае значнае сілы і робіцца бурным, але брудным, бо прымае з усіх бакоў шмат другіх півавічкіх ручалак. Паводкі ў навалішчу ў Менску адараюцца даволі часта. Адна сярод такіх вялікіх паводкаў выбухла підаўпа—30-го сакавіка 1901 году і нарабіла шмат шкоды жыхаром гэтае часткі места. Дождж пачаўся з вечара і ліў, як з ведр, праз усю ноч. Вада моцна стала прыбываць, асабліва на Нямігі. Каля 6-й гадзіны раніцы Рыбны Рынак, пачынаючы ад вугла Нова-Раманускай вуліцы і півавічкіх частцы гэтае вуліцы да вугла Школьнае—усе гэта залілося вадой, каторая прасачылася ў магазыны і падвальныя кватэры.

Менск—стары беларускі горад. Паўных вестак а часе яго пабудавання німа. Першыя летапісныя весткі аб ём сягаюць паловы XI-го века, калі Менск належыў да упука кн. Ізяслава, сына Рагнеды, полацкаму князю Усеславу Брачыславічу, сьмільнаму «чарадзею». У 1066 годзі Усеслаў Брачыславіч піспадзеўкі напаў на Пскоў і разграбіў Поугарад. У помсту яму вялікі князь кіюскі Ізяслаў з братамі сваімі—Сьвятаславам Чарнігаўскім і Усеваладам Пераяслаўскім—рушыў на землю Полацкую (беларускую) і аблажыў Менск. Усеслаў Брачыславіч быў у гэты час пад Псковам. Даведаўшыся аб абложі горада, ён хутка вярнуўся да Менску, але Менск быў ужо разграблены. Апрач таго, сам Усеслаў Брачыславіч падшуканствам захоплен быў у палон і забраны ў Кію. Там пасадзілі яго ў «пору» (цыміну). Але сталася так, што кіюжанцы узбунтаваліся проціў свайго князя, вызвалілі з няволі Усеслава і абралі яго сваім, кіюскім князем. Усеслаў княжыў у Кіеві каля васьмі месіцаў, а потым змаркоціўся ды вярнуўся ў свой родны Полацак. Крынавае пабоішча на Нямігі і князь Усеслаў авіршованы ў відомым памятніку літэратуры XII века. «Слово о полку Ігора» вот як піша аб гэтым: Усеслаў «разбіше славу Ярославу, скопч вълкомъ до Немиги съ Дудутокъ. На Немизъ своиъ стелють головами, молотятъ чепи харалужными, на тоѣ живють кладуть, вѣють душу отъ тѣла. Немизъ кровави брезъ не бологомъ бяхуть постыни, поѣяни костми рускихъ сыновъ.» І далей пра князя Усеслава: «князь Усеслаў людям суд даваў, князем гарады нарадкаваў, а сам воукам бѣгаў ад Кіева да Тмутаракані, перасякаючы дарогу вялікаму Хорсу (сонцу). У Полацку звоняць заутрэню у сьвятой Софіі, а ён у Кіеві звон чус.» За свой розум і добрае справаванне Усеслаў надоўга застаўся ў па-

мяці народа і прыдбаў сабе славу чарадзея. Аб ём хадзіло шмат казак-лягэндаў, каторыя часткаю пайалі ў пісанымі памятнікі. Усеславаў кінляваў 87 год і памёр у 1101 годзі.

Менск хутка адбудаваўся, як Усеслаў вярнуўся с Кіева і стаў зноў уладаць ім. Але ў 1084 г. Менсканоу надпаў рабунку і быў зруйнаван да шчэнт. Гэтую руйнацыю учыніў другі кіюскі князь, Уладзімер Мамамах, помстуючы таму самому Усеславу за тое, што той спаліў Смаленск. Па сьмерці Усеслава Чарадзея насьледнікамі яго сталі шэсьць яго сыноў. Полацкае (беларускае) князства падзялялося на дробныя часткі. Менск адтрымаў на княжэньне сын Усеслава, Глеб. З гэтага часу Менск зрабіўся сталічным месцам асобнага дробнага князства, Мевскага, а Глеб, сын Усеслава, першым яго князем.

Тым часам, з аднаго боку даўнейшая і да гэтага часу дасканала півутлумачная барацьба кіюскіх (украінскіх) князёў с князямі полацкімі (беларускімі) і жадаўня кіюскіх князёў павялічыць абшары сваіх маентнасьцей коштам зямель полацкага князства, а з другога боку—зайдросная і задорная натура Глеба прынілі да таго, што Полацкае князства надпало саўсім і страціло свае палітычнае значэньне. Менск гэтым часам калаціўся ад сваіх хатніх сварак паміж патомкамі Усеслава і ні раз вабіў да сябе, як да легкай здабычы, князёў кіюскіх, чарнігаўскіх і іншых. У пачатку княжэньня Глеба узброіліся на яго Алег, Ізраілік і Давыд, князі украінскія, ды аблажылі Менск, але скуткаў ні мелі. У 1115-1116 г. г. кіюскі вялікі князь Уладзімер Мамамах сам рушыў на Менск і прыгатаваўся да доўгае аблогі, але Глеб зьмірыўся і, такім чынам, утрымаў горад у сваёй абладзі. На другі год Глеб, напаўваючы на дрыгавічоў, спаліў Слуцак, каторы належыў да князёў кіюскага роду. Уладзімер Мамамах зноў рушыў на Менск, забраў яго і зьнішчыў шмат гарадоў Мевскага князства. Глеб прымушан быў упрэнаць зьлітавацца над ім. У хуткім часе ён напаў на Смаленск, дзе яму саўсім ні пашанцавала: пад Смаленскам яго забралі ў палон, завезьлі да Кіева, і там ён таго ж году памёр. Менск перайшоў да яго сыноў.

У 1129 годзі, калі шмат якіх полацкіх князёў папраганялі кіюскія князе з іх дзядоўскіх маентнасьцяў, Мевскае князства было прылучана да Кіюскага, і разам с князствам Полацкім вял. князь Кіюскі Мельціслаў аддаў іх свайму сыну Ізяславу. С часам, аднак, полацкія князе, карыстаючы суаёмнай барацьбы кіюскіх князёў с чарнігаўскімі, зноў умацаваліся і паларачалі свае страчаныя князствы. У 1146 г. Ізяслаў, сын Мельціслава кіюскага, пакінуў Менск дзеля таго, каб заняць вялікакняжацкі прэстол у Кіеві, а Менск аддаў сыну Глеба, Расьціславу. Праз пяць год, у 1151 г. Полацак паклікаў Расьціслава на княжэньне да сябе, а Менск перайшоў да другога сына Глеба Валадара, але ні надоўга. Хутка Полацак узбунтаваўся і ў 1158 г. прагнаў ад сябе Расьціслава, а яго меісцо зноў заняў Рогвалод, сваяк вял. кн. кіюскага, каторага палачанцы ў свой час прагналі ад сябе. Гэта выклікала новую доўгую вайну паміж князямі кіюскімі (украінскімі) і полацкімі (беларускімі). Расьці-

лау стау месціцца на палачавіау і з дапамогаю свайго брата Валадара звышчыу да пачэту полацкія землі, а Рогвалод з свайго боку аблажыу Менск і, хоць ні здолау яго узяць, але прымусіу патамкау Глеба прасіць замірэння. Посьля замірэння Валадар добрахотна аддау Менск Расьціславу, а сам перайшоу ка жыцце у Горадок пад Менскам. Два разы яшчэ Рогвалод намагаўся адабраць у Расьціслава Менск, а потым надумаўся забраць у Валадара і Гарадок, але яго ні удалося. Ён прымусіў быу вярнуцца да Полацку, бо палачавы паклікалі на княжэнне другога князя, Святаслава Васільковіча. На смерці Расьціслава Менскам валадау Валадар.

Такім чынам, на працягу XII го веку Менск ні меу сунакою і пераходзіу з рук у рукі патамкау Глеба, якіх пастаянна сварыліся паміж сабою і заподзілі ваенную калатвіну. Посьля смерці Валадара, каторы храбрэй з усіх другіх князю бараніўся ад новаўстаўшага цэнтру беларускай дзяржаўнасці (Літвы), Менск змушан быу перайці пад уладу новых беларуска-літоўскіх князю, але, як відаць, патамкі даўнейшых менскіх князю трымаліся яшчэ доўга у Менскім княстве. Бо летанісы пачатку XIV леку ўшэмінаюць пра менскіх князю, каторыя без воньнення залежылі ад дужага ўжо у той час беларуска-літоўскага княства. Напрыклад, менскі князь Тодар, сын Базыля, і Базыль, князь полацкі, у 1326 г. ездзілі, як паслы князя Гэдыміна, у Ноугарад дзеля ўстанаўлення міравых умоваў ад яго імя. Гэты год звычайна і рахуецца годам злучэння прылучэння Менска і рэшт беларускіх княстваў да новага дзяржаўнага цэнтру Беларусі—Беларус-

ка-Літоўскага княства, каторае вырасло на другах старога падунаўшага Полацкага княства, быўшага першым, самым даўнейшым цэнтрам беларускай дзяржаўнасці.

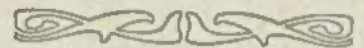
З гэтага часу Менск страціу свае ранейшае значэнне, а гісторыя Менскага княства, пачынаючы з канца XII-го і на працягу ўсяго XIII-го веку, становіцца дэмнай і мала зразумелай, бо летанісы ўпамінаюць аб ёй зрэдка і паміж іншым. Але, здаецца, можна лічыць пэўным, што, посьля смерці князя Валадара, гаспадаром Менска стау найбольш вядомы сярод беларуска-літоўскіх князю Міндоуг, потым сын яго Гінвіл і унук Барыс. У XIII-м веку Менск двойчы перажыу напад татараў. Першы раз у 1241-м г., а другі у 1249-м г. Абодва разы валька з татарамі адбылася пад цяперашнім мястэчкам Койданавам, каторае у XII-м веку было вядома пад назваю *Крутагорье* і лічыцца самым старым у нашым краі. Як у першы, так і у другі напад, татары былі разбіты, у першы раз князем Скірмунтам, а у другі—Міндоугам. У апошні раз татарамі камандавау полкаводца Койдан. З гэтага часу і само Крутагорье было перамяшчана на Койданава. Да пачатку XVI-го веку мястэчка Койданава было ўласнасцю князю Беларуска-Літоўскіх, а потым кароль Зыгмунд-Аугуст аддау яго князю Мікалаю Радзівілу Рудому. У XVII і XVIII в. в. мястэчка Койданава часта вішчылася ворагамі, асабліве яно моцна было патамачана казакамі у 1655 г. Умалюваны замак, што стаю на узгор'ю, Радзівіл Руды перабудавау у свой час на эвангелічную царкау.

У XIV веку Менскам уладалі князе

роду князя Гэдыміна, а вялікі князь Ягайла аддау яго брату свайму Скіргайлі. Пры ўкладанні Горадэльскага акту а злучэнні Беларусі-Літвы с Польшчай у 1413 годзі Менск быу названы галоўным горадам Менскага ваяводства. З гэтага часу горад стау шпарка расці і папраўляцца. У 1441 г. в. к. Казімер далучыу Менск да ліку мест, карыстаўшых а асобных прывілеяў, а в. к. Александра граматау 1496 г. даравау Менску «на вечныя часы право вымечкае, каторае завецца майгборскае» (магдэнбургскае). У той жа час жонка караля Александра, а дачка маскоўскага князя Івана III-го, запісала на карысць царкві Ушэсця сяло Трасьцянец, што нідалека ад Менску. Гэтую ахвяру потым падцвердзіу і сам кароль Александр. Наогул, у гэты час Менск быу дужы і багаты горад. Праз Менск праходзілі два вялікія шляхі—адзін заходні праз старадаўны Лагожск (цяпер Лагойск) на Барысаў, Воршу, Смаленск у Маскву, і другі паўднёва-усходні—праз Слуцак на Валыншчыну да Цараграду, а на заход праз Берэсце і далей. Яны былі галоўнымі артэрыямі Менска, каторыя дапамагалі спраможнасці і багатым места. Сюды прывозіліся багатыя тавары а самых далекіх меяц і рабіліся гандлёвымі зносінамі. Як сьведчаць захаваныя рэспісы розных апатадкаванняў, асабліве так званай «ардыншчыны», дык Менск уносіу вялікія грошы у скарб.

(Працяг будзе.)

Я. Л—к.

Апаведанне без назвы.

Наша гаспода. *)

Ды ні спалохала цяжкая праца татуюлку. Адтрымаўшы у спадшчыну — як ён сам выслаўляўся — два берды, навой і кажух без каўперу, ён ні меу сапачынку і ў ночы: рушыўся, дбаў, прыспараў і ні даў сабе тхнуць, мокі ні узыбіўся на яольную сьцежку. І гаспадарка с часам зацывіла й загула, як дунай. Цяпер, куды ні зірнеш, на што вокам ні кінеш — ўсё галасна сьведчыць, што гэтта заможна гаспода, што жыве тут старанна, працавіты гаспадар, і прыдбана ўсё гэта ні ў год і ні ў два, а доўгім жыццем, ахвотнаю працай да сэнсу.

Двор наш арабіўся, як вуліца ў вёсцы. Шары будынак яго шчыльна стуліўся абанал і робіць уражэнне доўгае лініі у лесі.

На першым мейсцы тоўпіцца хата, яшчэ старасьвецкай, дзядоўскай будоўлі. Стрэх на ёй звысла на сьцены, як аблаўшая шапка на вочы. У летку зарастае яна травой, рамонан, некідзі доўгімі жоўтымі кветкамі і смугла-зялёнай лебядою, — той самай лебядою, каторую у свой час дзядо нашы прымешвалі ў хлеб дзеля «спорнасьці і прыбытку». Цяпер, дзядубунь яе куры на дождж, а пад навалішчу ліжунь сабакі. — Больш нікому яна ні патрэбна, бо й жыведа, вюхнуўшы, трасе галавою ды шукае іншае стравы... Сама хата сагнулася, як баба ад старасці, нахінулася некай назад ды ўелася ў землю, але падсцяпалатыя, чорныя вталек, вокны вызіраюць с-пад стрэх прыветна й ласкава, як родныя маці. Побач, каля брамы с парканам, што адгароджвае двор наш ад вуліцы,

прытулілася студня з нісокаю тоўстаю «бабаю». «Баба» з шізу крыху падгнида і нахілілася ўперад, дык, дзеля падтрымання, яе абнеслі навокала зрубам і утрамбавалі каменям а зямлёю. З гэтага зруба выглядае яна, моў тая чапля с купіны, калі стаіць нірухома, падкурчыўшы ногу, ды сочыць пажыву. «Журавель» з вярком, такік дзюб бусла с купінай у році, вісіць над вялізным карытам, дапасованым стаўшчэрнаго даўнейшага чоўна.

З гэтакаго чоўна зроблен у нас жолаб у стайні. Нябошчык наш дзядзька Матава праз дзён колькі «хаваўся у ём ад праваслаўя» і казаў, што пачуваўся там добра й прасторна, як лепей ні трэба. А чалавек ён быў ні маленькі! Бывала па хаці ні пройдзе, каб ні сагнуцца, бо замінала яму і столь, і бэлька, і ўсё чыста у хаці. І вось, у той час, як добрыя людзі ішлі сабе паратунку па ямах, пагрэбох, лёхах, як ўцекалі яны у лес ды гібелі там а голаду і холаду, як Хвэлька Каваль мусіу апыніцца ад жаху у Коўні, — тым часам дзядзька спакойна палегнаў пад севам у жолабі і вухам ні веу. Конь хрумстаў сено, а ён пасьміхаўся у вусы...

Ні расьце цяпер лес, як даўней! Вось глянеш на кавалак даўнейшага чоўна, дык дзіво бярэ, дзе магло вырасьці гэтакае дрэво, які грунт узгадаваў гэтакую веліч? Паглядзіш, зьмяркуеш і — такім пышным і мілым малюенца ў думках абраз старавіны, што Божа мой млы! Робіцца сумца, нідобра... Як яснае слонцо чорнаю хмараю, засьцілаецца сэрца смуткам і жалёбаю. Стаіш, як прыкуты, глядзіш, як пірытомы ды — марыш і марыш без канца. І здаецца, што ні было даўней ліха на сьвеці, што ні ведалі людзі сучаснай галоты, бяды і уніску, а ўсім было добра, спакойна і вольна. І слонцо, здаецца, сьвяціло асфравей, грунт быў чарней,

*) Глада. № 16 і 19 за 1917 г.

ураджайней, і скрозь панавалі прастор і краса. Ды знікло ўсё гэта, растало, як мара, і ні верпеца болей ніколі, як моладасьць наша, як першае наша каханне.

Проці хаты, крокаў колькі ад студні, стаіць варывенька з маленькімі, у дэвешыбы, вакенцамі. Шалевання у вокнах німа, шыбы пасівелі й пажоўклі ад слонца і пазіраюць на хату, як сьляпы у паветро. За варывнёю, пад адною страхою, пасталі у радок — сьвіран с прысрабнікам, павець, хлява і дрымотня. Разам с хатаю, у адным зрубе з ёю, — камора, за камораю — сьметнік, разсаднік, абгароджавы тынам, а далей — зноў хлява. На кавцы двара, мэрам на горцы, красуе садок, або пчолянік, адгароджаны ад двара парканам с пера-лазам і несьвінцамі з боку, а за садком, на захох, — гумно і адрынка. Паўздоўж садка, каля гумна і адрынкі, — зелянее пругмень, і здаецца здалёк, што і садок, і гумно, і адрынка стаіць на зялёным ядкавым каберцы. Садок півялічкі, але густы і прыгожы. Вось як разрасьцецца вясною, як задышце, закрасуе, як запахне цвіетам і кветкамі ды разальцецца ў паветры салодкі пах мёду, дык і стаў-бы й глядзеў-бы!..

Наля карчмы.

Пачынае зьмерканца, а татулкі з рыбы німа і німа. Матка — дык тая разоў колькі, бывало, зьбегасе глынуць, ці німа рыбакоў каля карчмы, але надарэмна. Так яно заўсёды бывае, калі чаго пільна чакаеш. А рыбакі ніколі і самі ні бавіліся ў карчмі. Кожны памятаў, што ні час цяпер джынджыкі біць — німа калі дзякацца: трэба хутчэй сапачыць, каб заўтра рана устаць ды зноў за работу прымацца. Каля карчмы ў гэты час адбываліся толькі звычайныя у нас, будзёныя карчомныя зьявы. Там, на ганку ці на прызьбі, пастаянна сядзелі вядомыя й па-за межамі нашага села — Антось Лузун, Сыцёпка Латак і дзяк Ралькоўскі ды кожны пасвоему выяўляў сваю натуру. Трудна выабразіць сабе нашу карчму без гэтых людзей. Іны сядзелі тут з ранку да вечара. Карчма была для іх прытулкам і уцежай, асабліва пасьля таго, як яны, «спраўляючы ката», нарабілі пажару ды спалілі дзякону кватэру. Ледзьва выскочылі яны с палаючай хаты, а дзяк астаўся і босы і голы. С таго часу у лётку хадзіў ён, накінуўшы на плечы вылікую жаночую хустку, Бог яго ведае адкуль узятую, а у зімку — пасіў «раманаўскі кажух», каторы купілі яму селяне у складчыну. На лето кажух адбіра-лі, каб ні праніў, ды хавалі у старацы.

Антось Лузун, Сыцёпка Латак і дзяк Ралькоўскі разам жылі, разам пілі, разам пачавалі, але ніколі ні сварыліся, бо, выпіўшы, мала размаўлялі, а больш сьпевалі і то кожны па-асобку, ні замінаючы і ні перашкаджаючы адзін аднаму. Дзяк любіў перасыпаць свае кароткія сьпевы «пьякельнымі», як людзі казалі, словамі. Прасьпеваўшы, напрыклад, слоў колькі, ён раптам скрыгітаў зубамі ды крычаў:

— Ссадомія!

А далей, дробна, як разсыпаючы гарох, зноў пачынаў выводзіць пачатак аднае і тае песьні:

Скучна мне, скучна мне *
На чужой старале!
Чужа-далёка старала...

— Ггаиморрыя! — канчаў ён ды зноў пачынаў скрыгі-таць зубамі заядла і упарта, мэрам жадаючы паламаць сабе зубы. Сьпеваў ён каля карчмы і духоўныя кавы, але на матыў звычайных селянскіх песняў. У цэркаў хадзіў рэдка і ніспадзевана, як для сябе, так і для людзей. Там замяняў яго стараца Краўчык, каторы с пачатку сьмяшнуў людзей сваімі асабістымі сьпевамі, а далей, нічога, — прышкілі. Сьпелючы, Краўчык так моцна выцягнуў у верх сваю шыю і так тоні-нька і піскуча выводзіў, што сьвежаму чалавеку здавалася, што яго нохта рэжа. У далатак да гэтаго, ён так праймаўся клірасным сьпевам, што часта блутаў ц.-славянскія сьпелы с польскімі і заміж «аллілуія» сьпеваў «адлялюя». Але ішчэ

горш было, як трапляў на клірас сам пан Ралькоўскі. Ушчынялася калатня. Дзяк намагаўся вярнуць страчанае право на гаспадарства на клірасі, а Краўчык ні адаваўся.

— Ідзі прасьпіся! — шыпеў Краўчык на дзяка.

— Лезь на званіцу! Чаго узбіўся на клірас? — рыпеў траскучым шопатам Ралькоўскі ды, зьвянжліва павярнуўшыся у другі бок, задаваў сабе тон: «соль-сі-ре-сі-соль». Узьярытованыя, яны часта штурхалі адзін аднаго пад-бок і забываліся адказаць на возгласы сьвяшчэніка. Тагды стары, сіны наш попік, моцна кашлянуўшы, пачынаў сам сабе адказваць, няпрэжліва выжыдаючы, пекі яны улагодзяцца. Дзяк быў далёка спрытнейшы у сьпелых і часта наўмысьля зьбінаў Краўчыка с топу. А зьбіўшы таго с панталыку, адрадна пасьміхаўся ды шыпеў на ўсю цэркву:

— Куды-ж ты завёў, каб нібе сьляпога вадаілі! Ці-ж ты ні чуеш, што трэба браць у актаву?!

— Адчапіся ты с сваёю актаваю! — бараніўся Краўчык. — Сам цягне, як воўк у Піліпаўку, а ішчэ другіх напраўляе. Згіненне, даруй, Божа, цяжкі грэх! —

Людзі с пачатку абураліся, а далей прышкілі ды спакойна чыталі кантычкі, ні зьвяртаючы увагі на тое, што вычваралася на клірасе.

У той час, як Ралькоўскі выгуківаў каля карчмы свае пькельныя словы, скрыгічучы зубамі, Сыцёпка Латак, абхваціўшы голаў рукамі і хістаючыся з боку на бок, як жыва на багамоллі, вудна, як плач у чыстым полі, сьпеваў свае пізлічоныя песьні. Пачынаў ён іх піха, а канчаў ішчэ пішай ды доўга сядзеў моўчкі, зьвесіўшы паміж кален ніколі піча-саную голаў, мэрам углядаючыся у тмя малючкі, што выклікаліся песнямі. А памаўчаўшы, трое галавою ды зноў пачынаў:

А хто дачок мае,
Ніхай навучас:
Позна да карчомкі
Гуляць ні пуская.

Ішчэ підаўна Сыцёпка Латак быў сталым, паважным дзяцюком і паважным жаніхом. Дзеўкі лезлі к яму, як машкара на агонь, але ён адносіўся да іх, як перапы да курай.

— А кыш, каб на нас арля! Чаго лезаце, як слата? — часам крычаў ён на іх з нейкай патураючай зьяважлівасьцю. А дзяўчаты ні адставалі. Тым часам, толькі адна займала яго сэрца. Трапілася так, што пайшла яна ў горад у наймічкі ды недзя зацярпшылася ў горадзі. Казалі, што ўпала ў распусту. Сыцёпка пешкі хадзіў даведацца ў горад, а вярнуўшыся дамоў, стаў піць, гуляць і ні вылазіць с карчмы. Бабы куралі яго рознымі зёлкамі, паілі настойкамі, пасылалі да знахараў і знахарак, нават раілі тайком наспаведацца ў ксяндза, — ці ні адверне, але нічога ні памагало. Хлопец хадзіў, як ніпрытомны. Ратунку ні знайшлі ды адмыліся. Так і застаўся ён сам с сабою, бо бацьке паўміралі ішчэ да гэтаго выпадку. Любіць ён пагаварыць з Ралькоўскім аб сваёй агіблай палюбоўніцы, але той мала здавальняе яго запытанні.

— Кінь, Сыцёпка, назаліць! — адказваў яму Ралькоўскі: — нічога я ні ведаю. Пі, калі пьецца, і нічога ні думай. Вось я нарабіў сабе сваімі думкамі. У сэмінарыі вучыўся, да акадэміі хапелі паслаць, а потым выгналі мяне, як сабаку, за думкі мае і апынуўся я у карчмі. Кінь, брат, свае думкі аб ой. Будзем піць, а далей — памром і пічагутка гэтаго ні будзе...

— Мне толькі жадаюцца ведаць, — казаў Сыцёпка: — хто яе падбіў на гэта і на што яна гэта зрабіла?!

— Га! Лягчэй табе будзе, ні што? — адказваў дзяк. — бо сьцераа была, ты думаеш што лепшае? —

Дзяк пачынаў сьрдаваць, а Сыцёпка адварочываўся, цяжка удыхаў ды зноў перадаваў свае раны песнямі:

А Божа, мой Божа,
Што півер за сьвет!
Каго верне любім,
Таку пруды нет.

Антось Лузун ні паходзіў ні на дзяка, ні на Сыценку-Латака. Гэта быў чалавек іншага кшталту. Досыць сказаць, што рудыя вусы яго мелі такі задорлівы выгляд, жэрам хацелі сказаць усім добрым людзям:

— Крані толькі майго гаспадара, дык пазнаеш ты, на чом хунт ліха!

І людзі сьцерагліся Лузуна і павяжалі яго, як той бруд на трэсцы. Але натура Лузуна ні мірылася з безышчассям і вымагала актыўнага руху. Ні глядзючы на асыпжонасць людзей, ён такі трапляў недзя на свайго, бо пікурка на яго носі ніколі ні зажывала і часта яго сіня-барвовы нос аздабляўся папіроснай папераю, асабліва ў гарачы, сьпякотны час, як назалалі мухі. Сам ён тлумачыў нізакжыванне свайго носу тым, што ў яго пастаянна лужыцца шкурка, а людзі прадражнілі яго за гэтую брахню Лузуном Іцікана, нізважваючы на сваю ваяўнічую натуру. Лузун ніколі ні біўся з таварышамі на пляшцы, хоць яму падчас і маркотна, мабыць, было з імі, бо да сьпеваў ён здольнасьці ні меў. У вольны ад гарэжкі час ён ціха сядзеў і нешта думаў, а прахадзіўшыся ад думак, трэс у павестры кулаком ды пагражаў некаму ворагу:

— А ну, маршч у катух! Ні маея поднаго права!..

Што ён думаў? Бог яго ведае. Мабыць распаліўся сьмяртальнай помстай да тых, хто быў нінавайцам яго ніколі нізакжываючага носа. Усю паўнату свае натуры Лузун выяўляў дома, наючы з жонкаю і дзецімі. Звычайна рабілося гэта пад поўнач, у той час, як трапілася яму вярнуцца да хаты. Гаспадарку ён кінуў даўно, разважыўшы, што ўжо свае адрабіў, а цяпер павінны працаваць на яго дзеці. Дзеці былі яшчэ малымі, а таму ўсю гаспадарку вяла яго працавітая, паважаная усімі жонка, Марыяна. А ён піў і гуляў, — піў і ніколі ні каяўся і ні зарэкаўся, як гэта робіць іншыя на пахмеллі. Ён п'яніставаў безжадных хітрыкаў і цягнуў у карму ўсе, за што можна было выпіць: жыто, хлеб, хамут, дугу, хусткі, жончыны убранні, курэй і яйца. А вярнуўшыся часам пад поўнач да дому, біў гаршкі, ламаў качэргі і катаваў жонку, калі тая ні ўспевала схавання да суседзяў. Апошнімі часамі Марыяна з большым сьням ухітрылася зьявіць яго выроўкамі ды класыці пад пол. Ён роў там, як вопрук, ды аж плакаў ад злосьці. Дзеці, паханаўшыся на петы, трымацелі ад страхоння і ні спаді да сьвету, покі ні засыпаў бацька, змогшыся пад палом.

Меў яшчэ Лузун маленькую сучку, Шульку. Бывала, угледзіць Антось без Шулькі, альбо Шульку без Антося было б надзвычайным зьмуженнем. Яны былі злучаны ніпарушным замілаваннем.

Цяпер Шулькі німа. Яе задуміў пан Ралькоўскі дзень-рамі, як казалі, наўмысьля, бо нінапідзеў яе за памаўліваць і назавішце. Тым часам, Антось Лузун еў з ёю з аднае міскі, слаў ей пасьцель, п'янічаўся з ёю, як маці з дзіцём, і ні растанаўся з ёю ані на момант. Дзе быў Антось — там была і яго Шулька. І хто яго ведае, чым больш праслаўляўся Антось: сваёю натурай, ці гэтаю Шулькаю. Лузун тры дні плакаў па Шульцы, як задуміў не пан Ралькоўскі, а потым зрабіў туну і пахаваў на уздарожжы. Ён маніўся паставіць крыж, і толькі пагроза селян, што паскарэцца станаюму, усьцерагла Лузуна ад гэтага кроку.

Дома.

I.

Зірокам татульку чакае ўся хата. Ужо лучнік разложаў, — запален агонь, а яго німа. Пана вачэраць. Сямья слашэцца на хані, як мухі ў вясні. Асабліва верадуе Катарына. Яна ўжо прыбралася, прычупурылася і ні ўрымсьціць, каб хутчэй павячэраць ды бегчы к дзёўчатам на прызбу, або на вичоркі. Паўлюк гэтак сама, абуты ўжо ў боты, жадаў бы выйсьці на вуліцу да хлопцаў. Петра, як гаспадар у хані, трымае сябе павальней. Ён проста хоча есьці і сапачыць

— на верадзіўся за цэлы дзень. Нават, каб трапілося, што ў Бірулі цікавая «сэсія» сёгодня, дык ён-бы ні пайшоў. Міхаліна, яго жонка, ні мудруючы доўга, без жадных там хітрыкаў, лажыцца на лаўцы «спагнаць крошку сон». Сон — яе вораг. Часам і нокам маргнуць ні пасьпее, як зьляжа ў ног свайго супастата. Дзеля таго, яна заўсёды ў стані змагання з ім. У летку бароніцца ад сну тым, што паломча твар залоднай вадю, а ў зімку — морыць яго верабінамі. І толькі ў вольную часіну «спаганьне сон», лежучы. Самы дасканалы спосаб — апошні, бо верабіну, напрыклад, трэ ўжываць без конна: покі есьць ды нікоў ськініцы ад кіслі, дык ні сьпіць, а як перастала — зноў заснула...

Есьць у хані ў нас яшчэ адна асоба, каторая ждзё-нідаждзёцца татулькі. Гэта — малы наш Юзік. Праўда, ні вичоркі яго рупяць і ні есьці яму хочання, бо ён павячэраў даўно: Юзік чакае гасьцінца. Сон спавівае яго пачуці, вочы зьліпаюцца, вёкі цяжэюць, але-ж ён ні кладзёцца. Каб ні заснуць, як Міхаліна, дык ён шукае сабе абаўкі. З гэстаю мэтай залазіць на печ, лажыцца там с краю, падлажыўшы пад голаў халат, ці кажуха, ды пачынае барабаніць аб столы кудакамі, перацінаючы ў тахт языком, як музыка на іскрыны. Робячы гэта, ён забівае двух зайпаў ў адзім прысест: праганьне сон і дражніць Катарыну, каторая ўжо цешыцца увіхаецца калі люстэркі.

На хлопцаў роста.

На дзёўчат кароста.

пачынае ён сьперша бордза і несяла, а потым зьмерна і з націскам, скрывіўшы на бок губы і адбіваючы кулакамі татту:

Ні вярэка і ні мала,

Як дубокая згра,

На-б чуха-ліся, драж-ся!

На вичоркі сьня-шлі-ся!

З боку глядзючы, можна падумаць, што Катарына й ухам ні вядзе — начхашь ёй на гэтаго задзіру, а тым часам, праходзючы міма, яна стрыманца ні можа, каб ні ушчыквуць яго за кумпак, хоць і сама потым ні рада, бо Юзік крычыць на ўсю хату:

— Ні лезь, калі нібе ні чапаюць, бо гораў буду!

І, дапраўды, пачынае горш ды так, што аж матка прымушана ўмешанца.

Ні йдзі, ні йдзі, дзёўчы, у позе,

Бо там нібе казак спале,

Ды тавою тымчюю,

Што ні будзеш...

— О-эй, леўка, што ён выслаўляе! — сунівае яго матка. — На што добрае — глазду ні хопіць, а гэта — глэхзі ты!

А Юзік здолен як на добрае, так і на блэгое. Ён дзесь чуў на вуліцы ды й дадаў пры адарэнні. Сьцяміўшы, што сказаў нешта брыдкае, ён чырванее, як рак, ды змаўкае.

Расчыняюцца дзьверы, і ў хату уваходзіць татулька. Чакаюць яго ўсе, а прыходзіць ён ні ў спадзёўкі. Дзеля таго, мабыць, першы сустрачае яго кот, катораму Петра адсек кончык хваста, каб ні пекла печайка на той выпадак, калі ён, па нідагляду ў хані, пахлябтаў часам нады, ці якое страм. Зьнюхаўшы рыбу, кулём, гад, шугае с печы, потым адзяра хвост, лускае, трэцца аб ногі ды сквапна пазірае на мокрую торбу з рыбаю.

— Псік! — адганяе яго татулька: — абнадіўся! Мышкаў табе мала ў каморы, ці што?

Калі есьць маленька, дык татулька дае яму рыбку, або дзьве, а калі німа, дык крыкне яшчэ раз «а псік» ды пачынае распратацца.

— А дзе-ж гэта Юзік, — сьпіць? — пытае, тым часам, татулька, наўмысьля пазіраючы ні ў той бок, дзе Юзік.

— Вось я, татка, — за сталом! — аказваецца Юзік, як Шліп с каняпелі. Ён трапіў ужо злесьці с печы і сесці за стол.

— Вунь дзе ты! — усміхаецца ў вусы татулька. — А я й ні бачу ды думаю, што сьпіш...

Юзік ведае, што татулька перш-на-перш застане с кі-

шэні пачак махоркі, панюхае яе з аднаго ноздры, потым з другога, чханае разоў колькі, а нарэшці страсяне галавою ды адхасць Петру, прамовіўшы:

— Моцны-ж, падла,—аж табе зорна ў ваччу!—

Сам татулька ні курюў, хоць і прабаваў з моладу навучыцца. «Але як пачало мяне ванітанаць,—разказваў ён:—дык затрашчалі ўсе шлушкі мае. Я думаў, што жылі з мяне выпягне,—хай ты згары, хай ты! А курюў я мох, зрабіўшы люльку з бульбіны...»

Распрануўшыся, татулька нешта хавае у жмені ды, захапіўшы руку за сьпіну, падыходзіць да столу і садзіцца каля Юзіка.

— Злавіў я, сынку, зайчыка,—кажа ён перш, як аддаць гасьцінца:—злавіў я зайчыка—ось там, каля крынічкі ў кустох. Хацеў прынесці да дому ды аддаць матцы на смажаніну. Аж ён кажа мне: «ні забівай мяне, чалавечэ! Зьмілуйся нада мною: пусьці мяне ў зялены гадэ, у цёмны лясок, да кустоў гусьценькіх, да дзетак маленькіх! За гэта я дам табе шмат пекных гасьціндаў, а ты занясі свайму маленькаму...»

— Юзіку!—паказвае Юзік і сьмяецца.

Татулька жартуе, але зайчыка, як жывая, стаіць у ваччу, і Юзік бачыць пават, як яна плача ад гора, апусьціўшы доўгія вушкі. Яму робіцца шкода і неяк прыемна. Адтрымаўшы гасьцінца, ён удзячна палуе руку, а татулька гладзіць яго па галаву ды, адмернуўшы да столі рукою, кажа:

— Валікі расьці!—

II.

Юзік уцеха татулькі. Ён вельмі любіць яго, але патураць—ні патурае. Нават ні песьціць і ніколі ні палуе, каб ні асвойтаўся, як ён кажа, ды ні страціў пашаны да бацькі. Юзіку ўжо гадкоў пяць, але выглядае ён большым. Колькі яму год, Юзік нікому ні кажа і нават ні любіць, калі хто й запытае.

— Табе мо' сто год,—адказвае ён, зірнуўшы с-пад-лобья:—а я ж ні пытаю, ні лезу ў вочы.

Чаму ён гэта робіць і дзеля чаго яму таіцца.—Бог яго ведае. Гэта некі яго ўласны, таёмны рахунак, каторы мае зьвязак з вучэннем, бо ні раз ён дапытнаўся, колькі трэба год, каб прынёлі ў вучылішча. Яму казалі, што трэба сем-восім год, а ён яшчэ малы для навукі. Трэба яшчэ расьці ды набірацца розуму. У зьвязку з гэтым Юзік нешта й надумаў.

Юзік вялікі ласун. Матка песьціць яго і вапешніца ні можа. Каб прымеў, дык яна, здаецца, на дробаджах гадавала б яго і німа ведаха што-б аддала і зрабіла каб ён хутчэй рос ды становіўся на ўласныя ногі. «Нікому я ўжо ні патрэбна,—часта гаворыць яна яму:—нікому, мой коцю! А табе патрэбна, ой, як патрэбна! Тыя ўжо пажаніліся, павыходзілі замуж, ці так, дзякаваць Богу, пазнаходзілі сабе талент у жыцці.—астаўся толькі ты, мой любы нялетка. А я ўжо старая, ой, старая! Ногі мае ні ходзяць, сьпіна ні гнецца і сама ўся ледзьва цэгаю. Ховай Божа, памру — хто ж дагледзіць цябе, сінату? Хто расчэша тваю галоўку? Хто прывітае, хто так шчыра прыгоруе, абніме, як родная маці!» І матчыны вочы мімаволі ўзлімаюцца ў гору, а вусны шапочуць малітву. Юзіку робіцца шкода і хочацца плакаць. Ён ведае, што далей матка пачне гаварыць пра снаю сьмерць, пра сьмяртальнае безьне плачце, а потым расплачэцца, дадаючы сабе жалю, ды будзе палаваць яго, прыгартваючы к грудзям. У такіх выпадках ён мяркуюе уняць хутчэй на вуліцу, бо саромецца, каб ні падгледзілі хлопцы ды ні прасьмеялі яго «пастуном».

Татулька гэтак само ні спускае думкі аб ём. У вольную часіну сядзе каля яго, распачне гаворку ды спагадае.

— Падгадую цібе, аддам да навукі,—разважае татуль-

ка:—пастаўлю цібе на ногі і—тагда спакойна памру.

— Як, тата, памрэш?—пытасца Юзік, шырока раскрыўшы свае вочыняты. Ён бачыў дзядзьку Матаву ў труне і сьмерці баіцца.

— Зіхану—ды й па ўсём!—адказвае татулька.

— І цібе, тата, ніколі на сьвеці болей ні будзе? — пытае Юзік, ківаючы ад дзіва галоўкай.

— Ня будзе, сынку. Гэта я праўду кажу. Закапаюць, агню і асот на мне вырасьце.

— Чаму, тата, асот?

— Чаму? А што-ж лепшае вырасьце на костках старога чалавека?

— А на вошта, тата. Бог дае сьмерць?

— Ня ведаю! Ня хочу дгань, сыноч,—ня ведаю. Вось пойдзеш у навучку, дык мо' сам дазнаешся с кніжак... А вучыцца трэба, конча трэ, сынку,—німа на што спадзявацца. Як адбярэ князь «Пусткі», дык я ні ведаю, што будзея рабіць! А чувань — адбярэ, лесам хоча засаджваць.

У Юзіка свой рой думак, і ён распытае далей:

— Тата! А калі Бога моцна напрасіць, дык Бог сьмерці ні дасць,—ні дасць, тата?

— Не, сынку! Прасілі і чаго ні чынілі — ні памагае. Прыдзе час—маўчок! Ды й на што? На што старому жыць? Вуць Хлэрка стары—ні жыве, а сьпіць, толькі ў хані замінае.

— А чаму, тата, Хлэрка стары ні хоча ўміраць?

— Бо Бог сьмерці ні дае. Мусіць памёр бы, каб сьмерць прыйшла. Доўгаго неку чалавек, с пранпузам ваеваў...

— А я, татка, ніколі ні памру. Буду ўсё жыць ды жыць,—кажа Юзік, уздыхнуўшы на ўсё грудзі:—і цібе а мамаю шкадаваць. Вот як шкадаваць!—дадае ён, сьмяючы ад шчырасьці зубкі і прыціснуўшы да грудзей рукі.

III.

Павячэраўшы, татулька пастаянна сядзе на полпадкінуўшы пад голаў падушку, ці што, а Юзіку загадвае раззунь яму лапці. Дзеля таго, каб зручней было раззунваць, дык ён спускае ногі на падлогу. Юзік садзіцца каля ног на кушкі ды пачынае длубацца а мокрым сьлізкімі аборами. Аборы ні развязываюцца, вузлы ад макраты заціснутыя, канца ні знайдзеш. Юзік кідае покам на стол, ці німа дзе поблізку пажа. На яго погляд тут лепшае рады німа, як узяць нож ды разрэзаць вузлы, але татулька, адгадаўшы намеры яго, павучае:

— Ты зубкамі, зубкамі, а то мне аборы папсуеш!

Юзік нагінаецца ніжэй, дзярпае кіпцямі па вузлу, адлучаючы адзін кончык аборкі ад другога, а татулька, тым часам, распачынае гаворку па любым яму біблійным тэматы.

— Калі ты гэтакі, сынку, разумны,—кажа ён, ласкава пазіраючы на яго русавую галоўку:—калі, кажу, ты гэтакі разумны, дык скажы мне, за што Якуб больш за ўсіх любіў Ізапа,—ага?

— Неш ні скажу! Бо ён быў самы маленькі ў хані.—адказвае Юзік.

— Добра, хонь і ці саўсім! А за вошта братэ ці ўзлюблілі яго? Вось гэтаго, напэўна, ні скажаш?

— Бо яны зайдросьцілі яму за лепшае ўбранне.

— І гэта добра! Ну, а цібе любяць братэ, ці не?

На гэта запытаньне Юзік адказвае ні зразу. Ён сьперша перабірае ў галаве, ці ні зрабіў хто крыўды яму і ці ні выдзер хто часам за вушы. Але ні скаргу ён мае на маці,—ні жаліцца татульцы ён хоча. Яго, бач, натура такая, што патрэбуе подчас пачуваць сябе пагарджаным, безьліна абражаным, сінатой-безпрытульнай. Каму добра жыць, таму здаёнку хочацца. І калі што колячы трапіцца—а гэта часта здаралася—дык Юзік шморгае носам, пачуваючы салодкі козыт ад набігаючых сьлёз, ды сумна адказвае:

— Не, ня любяць! Гэтак сама зайдрысціцца ды мярку-
юць, каб як прадаць мяне жывод на мацу...

— Ха-ха-ха!—рагоча татулька.—Хто ж нябе прадасьне!
—Петра, ці што? Ну, я дураві! Там было добра, даладне, а
гэтак ты скепсэціў. Дзе ж бо ты бачыў, каб дзяцей ды пра-
давалі на мацу? Ты-ж думаеш, дэўка, што—калі жыв, дык
і Барка? Не, кажу я табе і яшчэ раз скажу: сам ты ма-
ленькі, а дураві на-атта велькі!

Юзік абражаецца. Ен сабе носам, варушыцца і пешта
мармыча.

— Чаго-ж ты маўчыш?—пытае татулька.—Марыкуеш,
ці што?

— Вядзік пень, але дурэнь!—адказвае ен, наравіта зір-

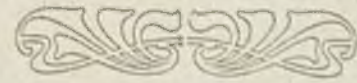
нушы на татульку А далей, хапае лапі і ў рукі ды уцякае
на печ.

— А гад-жа ты! А бадай-жа ты скіс, сынку, бадай ты!
Ха-ха-ха!—рагоча татулька.—Чуеш, маці, што ен кажа на
бацьку? На язык, гад, востры,—ось паглядзім, як будзеш ву-
чыцца. Ці ні гэтак, як Семкаў «Плён»: пытаюць у дурня,
дзе жыве цар, а ен і кажа: у Кленку!..

У хаці сьмяюцца.

(Працяг будзе).

Язэа Лесін.

Лето.

Зеляне, бясенца хваляй
Жыто навакоз:

Каласы наапаталі
Чорны частакол.

Ні прайсці ніяк мажю—
Ушэсена я лана,
Перавіта лебядою.
Уросінай, як сьляна.

Пчола усяюды, нібы у званы,
Радасна гудуць.

І кароўкі на прагоны
С поля вуць ідуць.

Сонца у гору паднялося,
Горача пачэ,
Морам сьвету разлілася,
Залатам пачэ.

У чыстым небе ані хмаркі—
Сіня ясная,

Гэта Божай гаспадаркі,
Мусі, пекната.

Патанулі неж хаты
У гушчыне садоу
І гарод штурком абнаты
Ягадных кустоу.

Зарасла саўсім затока
Тоустым лапухом;

Стала вузкая, ні глыбока
У чаране густом.

Сьнек у дзень і ценза у ночы,
Усе парасьцілі;
Час багаты, час рабочы—
Лето надышло.

Ірауцоу Макара.

На рынку.

Гаспадар наважыу старгаваць карову.
Ходзе скрозь на рынку, каб, бач, гдзе
Напаткаць жывезу. Ажына по — за рогі
Баба сваю целку на керман вядзе.
Гаспадар падходзе: «Прадаеш няўшыку?»—
Стау пытаць у бабы колькі грошы даць.
— «Ну, а ці-ж слухмяна? можа наравіста?»—
— «Не, панок, ніколі ні было відаць.

Толькі як надступілі падаіць, дык прада.
Сцеражыся востра. Бо як раз бадне.»—
«Ну, дымагата таўпесты! Наватямчэленей,
Бо даіць тра будзе жонцы, а ні мне.»

Альбэрт Пауловіч.

Тэатр.

Дождж, марозіць,—ураць чыста я зямля,
Хочь назіраю ды скідай аголены армяк.
А яшчэ на ваноу граба с час пачацаць,
Пакуль дровы мае сабаруцца купцы.
Гэтак а... пан надыйшоў, сьпіліся у цэпе,
І дровы ўсе забраў у мяне.
Ну, і рад жа я быў! Куплю жонцы кашук, хлопцу
штаны.

А сабе што манейнай адборнай мажы.
Калі гэтак с сабою гаворыў вяду—
Вачу перама, ці што на бану
Роткі дом, як бы хат найных двадцят у адні
Паставіў высока, сьлява на сьляну!
Я хочь вельмі пражэб і ў шынок граба Ісма.
А усётні даўзюся, ні магу адыйсці.
Зьвяну іваку, паклоны пачаў адбываць,
Бога на ўсю подасць сваю выхваляць.
Каб грошы набылі, каб доўга ануць насіць.
Каб лапіць мае ці аявсіліся ніколі...
Ажы тут генерал надыйшоў у зірках,
А кашулі гарыць у чырвоных штурках!
«Гэта-ж,—каля ен жис,—ні молейня,
А тэатр, куды ходзіць глядзець прадстаўленьня!»
«Ох, кажу, з роду ні бачу, як жыву,
Хочь мушук у вясні багаты я быў!»
І ў дзьверы я, вышеры лапіць, пайшоў.
Ні вірту—аж спужаўся, што столькі панов!
І на сходы у гору, як пад стрэху палеа,
А ногі аж гушыа, пакуль туды узляз.
Усеусі амска і глянцу на нія,
Гукай, каб ні аявсіа, дэжжы за карма.
І даўна адавсіа, ні ваджа што,
Ні тэа, што малонаць у вясках дурно...
Кругом лапны гараць, усе там блішчыа,
Чую, генерал нешта брыдка прычыа.
Надыйшоў да мяне і пытаець білет.
А на ем аж гарыць залаты аялет.
Вісці на грудзях сьробраны крмж,
Міне-ж адпалау на білет ен на нія.
І аюу я сьпіраўся на нія і кажу:
«Гдзе тут білеты баруць?»—Аж гляджу—
Дзеўна сядзіць за рашоткай у сьцене,
Янісь напоркі ўсім прадле.
Роск білет я ўау, як у лесі квіток,
Што у заленю ўсім выдачау той жывод;
Адау за што м тры аюгты на раз
І напорся у верх, бы пад стрэху ак раз.
Узляз—ажына іграць пачынаа,
Музыканы нымбала, бандуры набразі.
А у мяне-ж ад радз, дык аж лапіць цыкляць!
Давай я баржэаў а ног аючым сьладз.
Рашуўшысь, раавсіа на мойсін слаа
І доўгу давай набываць шуюном.
Аж глядзі... аж спужаўся: пшпа сьляна у верх,
Прасці Ты мяне, Божа, янікі мой грэх!
А ўжо ж ні ніколі у тэатр ні пайду.
І тое на спавіаі поау скажу.
Начыстан сьіа тут мусіа сьладз,
Калі ўсе гэтак ні на-аюду глядзіа.

І пайшла вастрэсса... ды главі на мяне!
Забыва, што жонка есьці у мяне!
Ні патта прыгожа, чырвоа брыла,
Такая аусім, ні відаць жывата.
А вочы, дык вочы! Ні бачу ніколі,
Глядзю і ні мог наглядзюца давоці!
Калі пайшла ў скоці, дык у вочах міганіа.
Ні мог да не ніхто прыступіа.
Там стала іва, амадаваўшысь, савеці,
І жар ад не калікі ўсе бьесі.
Сьмеліца сама і ка мяне ўсе глядзіа,
Аж сэрца жэа, як прыноміа, боліа.
І стаа штуркай, што у кішэнях знайшлі:
І кветкі і куверкі лапіа туды.
Ні нічога ні жоу, аючы нікі слаа,
І тую шпудуцу на крт да аа.
Ляціа маа аява а гаручыа пашаа,
Увала — толькі дык размыоуся кругом!
Хацел лапіа шпудуцу, на руку закруціа,
Аж мяне генерал за руку ўхау,
Другі надыйшоў — узалі і на нія павалі.
Памышчэа нішто на ўсё ном адвалі,
Хлеба с тры хунты ды коўшык нады
І мяне аявааа асааціа туды.
Нэоуся а хлеба, аж жывот забалау,
І у вэску забраў, бо ўсётні ні дау.
Давіліся дэаці с хлеба тата,
Што бачу быў аужа і каштавалі аго.
Прыміаўся я ім, а ні вералі мяне,
Што генерал аяв руні надыйні жэа.
Што бы у тэатры, што бачу панов,
На што ўсётні прыміаўся і тата!
Што дэука у тэатры сьмеліся на жис,
Што я панер, як засну, ўсе адавсіа на сьне!

(З артыку Рамуалаа Завукаа).

Магдуся.

Яшчэ сонца ні заходзіць
Спаці палажусь;
Як успомню свае горо,
Сьлязямі абляжусь.
Сьлязямі брыдка і ні можна,—
Матэрыі баюся!
Жыла добра,—міць ні міла—
Завуся — Магдуся!
Як успомню свае горо,
Што я нарабіла,
Сама-б сябе утапіла,
Жыццё мне ні міла.
З маскалікам маладзенькім
Знааство зьвязала,
На крык маткі, на сьнеу таткі
Увагі ні аявртала.
Прышло горо, напаткала
Цемная мінота!
Маскалечак маладзенькі—
Добры баламута.
Купіу мяне ен чаравікі,
Купіу ен і хусту,
Насамелуся, наагалуся,
Улеу у распусту.
Стала мяне мама біці,
С хаты праганіа,
А татулька, родны тата,
Есьці ні даваці.
Пайшла я да рэчкі у дуа,
Хацела утапіаца,
Схамінулася, што грэх будзе,

Ды стала мазіцца.
Народзі добры людзі,
Каб вяліе прымаца,
Ам з жанатым маскарлікам
Белыя і ні гуляца.
Шла вяліе, вышываца,
Кінула гуляца.
Горы-ж мае вылікае,
Трэба гарэваці!

Бацька з маткай пауміраці,
Ні стало нікога;
Уміраці — праклімаці,—
Горка мне, нябога!

Стала плакаці, слязнымі мыца,
Горы вшчэ мудзіца;
Стала думаці, разважаці,
Каб Бог у маціца.

Горы мае высокія,
Воды глыбкія;
Дзе мне цяпер пазвесціся,
Як на сьвечці жыці?

Айца-маткі ні слухала,—
Хурны розум мела;
Пана Бога угнавіла,
Жыці мне дадасла!

Жыці сонца ні заходзіць,
Спаці важажэся,
Як усвоіць свае горо,
Сьлязнымі уся ваджэся!

Марка Лішукевіч.

КРОНІКА.

Беларускі Народны Універсітэт у Маскве. Культурна-просветны аддзел пры Беларускай Нацыянальнай Камісарыяці ў Маскве разаслаў да ўсіх культурна-просветных і настаўніцкіх арганізацый апавешчэнне аб тым, што ў Маскве адчыняецца на лето 1918 г. беларускі Народны ўніверсітэт. Кожная з памянёных арганізацый, адтрымліваючы апавешчэнне, мае право паслаць двух сваіх сяброў на слуханне лекцый. Летні семэстр працягнецца два месяцы, з 1-го ліпеня да 1-го верасня.

Лекцыі будуць чытання па гэтакім пытанні: 1) Беларусізнаўства (мова і літаратура, гісторыя, географія і этнографія, народная гаспадарка, нацыянальна-рэвалюц. рух і інш.); 2) Соцыяльна-палітычнае пытанне (дзяржава і яе кшталты, гісторыя народнай гаспадаркі, зямельнае пытанне, рабочае пытанне, нацыянальнае пытанне, гісторыя рэвалюцыйнага руху на Заходзі і Расіі, гісторыя соцыялізму); 3) Агульна-педагагічнае пытанне (гісторыя просветы на Заходзе і ў Расіі, зашкольная, або хатняя, просвета, дашкольнае выхаванне, працоўная школа); 4) Натураізнаўства (філосафія натураізнаўства, асновы астраноміі, геалогіі, біялогіі і інш.).

На курс прымаюцца настаўнікі і настаўніцы пачатковых і сярэдніх школаў на Беларусі, прадстаўнікі ад просветных аддзелаў радаў раб. і селянскіх дэпутатаў, сябры беларускіх культурна-просветных гурткаў і усе тыя, хто цікавіцца беларускай народнасцю і яе культурай.

Чытанне лекцый будзе адбывацца штодзённа ў вечарні менш, як 4-ы гадзіны ў дзень. Лекцыі—дарэмныя. Прыездным слухачом: настаўнікам, настаўніцам і дэлегатам ад культурна-просветных арганізацый будзе дано дарэмнае нажыванне (на 100 асоб), а бяднейшым, маючым адпаведныя пасведчэнні,—матэрыяльнае падтрыманне і зьвернуты кошт на праезд.

Запісывацца на лекцыі можна па пошці, па тэлеграфу і прыходзячы наўмыслом у адрас: Понавская, 52. Культурна-просветны аддзел.

Перадрукаваныя гэтыя апавешчэнне, «Беларускі Шлях» дадае ад сябе: «Вітаючы адчыненне беларускага народнага ўніверсітэту, мы, адвак, моцна вонтнім, ці знойдзецца адпаведныя беларускія лектары ў Маскве для такой шырокай праграмы. А другое, нам здаецца, што Масква цяпер саўсім неадпаведнае месца для навукі. Наўрад большавікі дадуць спакойна займацца тамака навучаю; каб ні зрабілі яны націску на нашых «нацыянальных камісараў» ды ні ўціснулі туды свае разведваючыя палітыкі.»

Аб паварот культурных цэннасцей. Прэзідыум Беларускае Рады ў Вільні, даведаўшыся, што ў Расіі на загалу рады адбываецца ліквідацыя эвакуіраваных з Беларусі школаў і культурна-просветных устаноў, улаўнаючы Гродзенскі Губэрскі Цэнтральны Камітэт злучаных грамадзянскіх арганізацый учыніць патрэбныя крокі перад расійскімі і нямецкімі ўладзямі дзеля павароту памянутых устаноў на Беларусь і аднаўлення тут іх чынасцей, а так жа ўзяць на сябе ахрану і развакуацыю ўсіх вывезеных з нашага краю культурных цэннасцей, гістарычных памятнаў, музэяў, архіваў і закупаў, устанавліваючых правы Беларускае Рады ў гэтых справах.

рускаго насілення і датыкаючых матэрыяльных інтарэсаў яго.

Кніжная нямецкая выстаўка. Кніжная нямецкая выстаўка, уладжывая паловай нямецкай кнігарні ў мейсцовым мескім театры, прадоўжыцца да 15-го ліпеня. Яна запікавіла шырокія колы грамадзянства.

Выстаўка адчынена штодня ад 11 гадзін рання да 7-і вечара. Апрач таго, яна будзе адчынена ў часі спектакляў нямецкай оперэты, каторая прыедае ў Менск пасля 1-го ліпеня.

Драматург Ф. Алехновіч у Менску. У

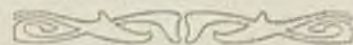
Менск пеша прышоў з Вільні вядомы беларускі драматург Ф. Алехновіч, аўтар сцэнічных твораў: «Калісь», «На Антаголі», «Базылішкі», «Манька», «Бутрым Няміра», «На вёсцы» і інш.

Ф. Алехновіч пратасьненаў у Менску колькі дзён ды апоў пеша вярнуўся да Вільні. У віленскай часопісі друкуецца яго допіс з дарогі.

Беларускі консул у Маскве. У Мас-

коўскіх газетах надрукована, што Народным Сакратарыятам Беларусі А. Л. Бурбіс назначаны консулам у Маскве. Новаму консулу надаюцца усе правы патрэбныя пры зносінах Беларускае ураду з Вялікарусыю.

Апрач консульства ў Маскве, устанавліваюцца беларускія консульства яшчэ ў Петраградзі, Дзвінску, Арле, Калужі, Харкаві і ў Аршаві.

Рэдактар Я. Лесік.

Вышлі з друку і прадаюцца новыя беларускія кнігі:

Матчын дар, зборнік вершаў Алеся Гаруна. ц. 2 рб.

Дзіцячая Чытанка, — — — ц. 50 кап.

Першыя малітвы і пазнан. правасл. веры ц. 30 кап.

ЗБОРНИК СЦЭНІЧНЫХ ТВОРАУ. Камедыі і вадзівлі. (друкуецца).

Усе кнігі можна купляць у Беларускай Кнігарні, Захараўская, 18.

Гандляром скідка.